

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA‘LIMI VAZIRLIGI

RESPUBLIKA TA‘LIM MARKAZI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI

TARIX INSTITUTI

O‘RTA ASRLAR TARIXI

(O‘zbekiston tarixi)

(maktab, akademik litsey, kasb-hunar kolleji o‘quvchilari, abituriyentlar
va tarix fani o‘qituvchilari uchun qo‘shimcha qo‘llanma)

*MA‘RUZALAR
CHIZMA-JADVALLAR
TARIXIY SHAXSLAR
ATAMA VA TUSHUNCHALAR
GEOGRAFIK NOMLAR
TARIXIY SANALAR
TESTLAR
KROSSVORDLAR*

Alisher Navoiy nomidagi
O‘zbekiston Milliy kutubxonasi
nashriyoti 2007 yil

Tuzuvchi-mualliflar: **Farhod Sultonov, Farruh Bozorboyev**
Tarix fanlari doktori, professor **D.A. Alimova** ilmiy tahriri ostida

Tarixiy adabiyotlarni nashrga tayyorlash va chop etish bo'yicha davlat ekspert guruhi hamda Respublika Ta'lim Markazi tarix fani o'quv-metodik kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan.

Taqrizchilar:

tarix fanlari nomzodi **A. Otaxo'jayev,**

tarix fanlari nomzodi **M. Is'hoqova**

pedagogika fanlari nomzodi **S. Mahkamov,**

Respublika Ta'lim markazi ijtimoiy fanlari bo'limi boshlig'i **N. Ismatova,**

O'zbekiston teleradiokompaniyasining siyosiy sharhlovchisi **Q. Karimbekov,**

TSHPXQTMOI kafedra mudiri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan xalq ta'limi xodimi **M. Mo'ydinova**

Toshkent shahar o'rta mahsus, kasb-hunar ta'limi boshqarmasining bosh mutaxasisi **L.Ahmedova,**

Toshkent shahar Hamza temir yo'l kasb-hunar kollejining oliy toifali tarix o'qituvchisi **M. Obidova**

Maktab, akademik litsey, kasb-hunar kollejlari o'quvchilari, abiturent va tarix fani o'qituvchilari uchun mo'ljallangan ushbu qo'shimcha qo'llanma o'quvchilarni o'rta asrlar tarixidan mukammal bilimlarga ega bo'lishga ko'maklashadi. Qo'llanmada o'zbek davlatchiligining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etgan davlatlar tarixiga oid ma'lumotlar ensiklopedik tarzda keltiriladi. E'tiborli tomoni shuindaki, bobdagi mavzular ma'ruza shaklida berilgan. Bu o'quvchida tarixiy voqealarni aniq tasavvur qilishi uchun birmuncha qulaylik tug'diradi. Ma'ruzalardan so'ng berilgan jadvallar esa ma'ruzaning qisqa mazmunini o'zida mujassamlashtiradi.

Oquvchilar o'zini olgan bilimlarini mustahkamlash uchun test savollari va boshqotirmalar orqali amalga oshirishlari mumkin. Testlar va boshqotirmalar O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tashkil etgan tender g'olibi bo'lgan darsliklar asosida tuzilgan.

*Yoshlarimiz bizdan ko'ra kuchli, aqlli, dono va albatta,
baxtli bo'lishlari shart!*

Islom Karimov

KIRISH

Aziz o'quvchi! Sizga ma'lumki, o'rta asrlar davri olamshumul voqealarga juda boy bo'lish bilan birgalikda g'oyatda qiziqarli hamdir. Ming yildan oshiqroq muddatni qamrab olgan bu davrda jahonda va yurtimizda siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy hayotda keskin o'zgarishlar sodir bo'ldi. Jahon tarixida o'rta asrlar davri Rim imperiyasining qulashi bilan, ya'ni milodiy V asr oxiridan boshlab XVII asr o'rtalariga qadar davom etgan. Vatanimizda esa bu davr milodning IV asridan XVI asrgacha bo'lgan voqealar bayonini o'z ichiga oladi.

O'rta asrlarda odamlar qanday yashaganliklari haqida biz tarixiy manbalar orqali habardormiz. Ayniqsa, jahon muzeylarida saqlanayotgan mehnat qurollari, qurol yarog'lar, pullar, ro'zg'or buyumlari, shuningdek, uylar, ko'priklar, ibodatxonalar va qal'a devorlari kabi ko'plab ashyoviy yodgorliklar mavjud. Ular o'rta asr kishilarining kundalik hayot tarzi haqida ko'p ma'lumotlar berishi mumkin. Arxivlarda hukmdorlarning qonun va farmonlari, sud qarorlari, mulk tafsiflari va boshqa shunga o'xshash yozma manbalar mavjud. Yilnomalarda esa qaysi yilda mamlakatlar va xalqlar hayotida ro'y bergan muhim voqealar haqida bayon etiladi. O'rta asr olimlarining badiiy adabiyoti asarlarida va yozishmalarida o'sha davr kishilarining ichki dunyosi, ularning ijodiy, ilmiy izlanishlari ochib berilgan. Ertaklar, afsonalar, qo'shiqlar va rivoyatlar bizga o'rta asr kishilarining dunyo qurilishini hamda undagi o'z o'rinlarini qanday tasavvur etishlari anglab olishimiz imkonini beradi.

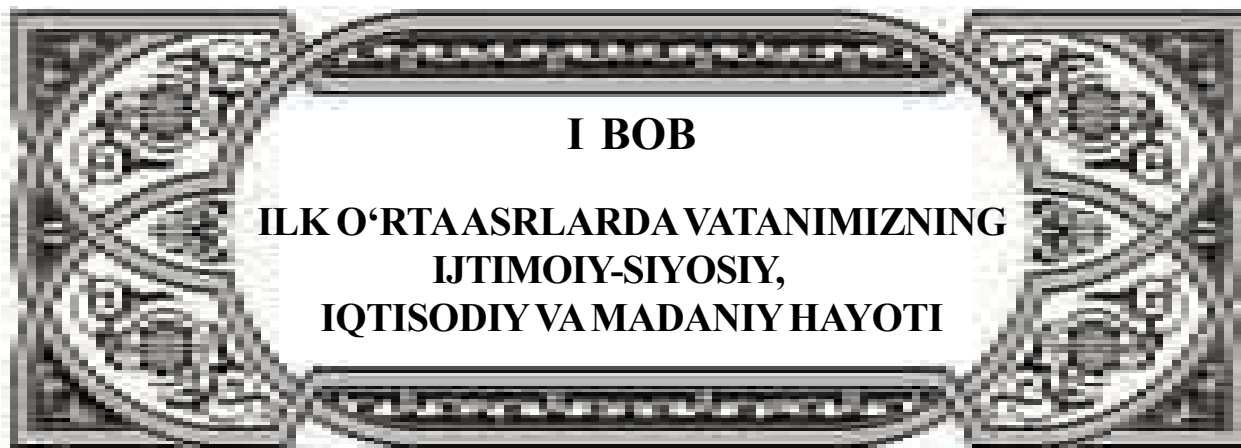
O'quvchilar o'rta asrlar tarixini o'rganish davomida turli xalqlarning hayoti va o'z ozodligi uchun kurashi jarayonlarini, davlatlar tarixi, ularning boshqaruv shakllari, sayyohlarning xilma-xil geografik kashfiyotlari-yu o'z izlanishlari bilan jahonga ilm ziyosini taratgan buyuk allomalar va rassomlarning ijodi hamda hayoti bilan tanishadilar.

Shuningdek, ushbu davrda yurtimiz hududida Eftallar, Turk xoqonligi, Tohiriylar, Somoniylar, Qoraxoniylar, Xorazmshohlar hamda Temuriylar davlati kabi bir qator yirik davlatlar tashkil topgan. Bu davlatlar o'z faoliyati davrida o'tkazgan ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy hamda davlat boshqaruvi ishlaridagi islohotlari ajdodlarimizning hayot tarzini keskin o'zgarishiga olib kelgan.

Xullas, o'rta asrlarda Jahon hamda Vatanimizda bo'lib o'tgan barcha siyosiy voqealar bayoni, xalqlar va davlatlar tarixi, shu davrda yashagan tarixiy shaxslar, atama va tushuncha, tarixiy-geografik nomlar hamda tarixiy sanalar qo'lingizdagi ushbu "O'rta asrlar tarixi" kitobida batafsil yoritilgan. Qadimgi dunyo tarixidan olgan bilimingizni O'rta asrlar tarixi qo'llanmasida davom ettirib, yanada o'zingizni erishayotgan yutuqlaringizni mustahkamlab borasiz. "O'rta asrlar tarixi" qo'llanmasi 7-sinf darsliklari — O'zbekiston va Jahon tarixi asosida tuzilgan. Qo'llanmada ma'ruzalar, mavzularga oid chizma-jadvallar, har bob bo'yicha shaxslar, atamalar, geografik nomlar hamda tarixiy sanalar berilgan. Mavzular bo'yicha olgan bilimlarni mustahkamlash maqsadida har bob bo'yicha mavzulashtirilgan testlar va boshqotirmalar berilgan. "O'rta asrlar tarixi" qo'llanmasi ikki qismdan iborat bo'lib, uning birinchi qismi O'zbekiston tarixi, ikkinchi qismi esa Jahon tarixi yoritilgan.

Prezidentimiz Islom Karimovning "*tariximizga istiqloq nazari bilan qaraydigan tadqiqotchilarni maktab davridan tayyorlash*" haqidagi orzulari, ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohatlarning muvaffaqiyati sifatida qo'llingizda varaqlab ko'rayotgan O'rta asrlar tarixi Alisher Navoiy nomidagi Respublika Nafis san'at litseyining "**Iqtidorli yosh tarixchi**" to'garagi a'zolari tomonidan tayyorlanib, sizning hukmingizga havola etmoqdamiz.

*Alisher Navoiy nomidagi Respublika Nafis san'at litseyining
oliy toifali tarix o'qituvchisi,
"Iqtidorli yosh tarixchi" to'garagi rahbari.*

I BOB

ILK O'RTA ASRLARDA VATANIMIZNING IJTIMOIIY-SIYOSIY, IQTISODIY VA MADANIY HAYOTI

I QISM.

O'ZBEKISTON O'RTA ASRLAR DAVRIDA

O'рта asrlar tarixini davrlashtirish. O'zbekistonda o'рта asrlar tarixi IV-XVIII asrlarni o'z ichiga oladi. Bu davr o'z navbatida uch davrga bo'linadi: 1) IV-IX asrlar — ilk o'рта asrlar; 2) IX-XV asrlar — rivojlangan o'рта asrlar; 3) XVI-XVIII asrlar — so'nggi o'рта asrlar.

Ilk o'рта asrlar davrining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Yer egaligi munosabatlarining tashkil topishi;
- Ilk o'рта asr davlatlarining vujudga kelishi;
- Turkiy qabilalarning O'рта Osiyoga siljib kelishi va bu yerlarda o'z davlatlariga asos solishlari;
- Ilk o'рта asr shaharlarining shakllanishi;
- O'рта Osiyoning Arab xalifaligi tomonidan istilo qilinishi;
- Xalifalik zulmiga qarshi xalq ozodlik qo'zg'olonlari;
- Islom dinining paydo bo'lishi va keng tarqalishi.

Rivojlangan o'рта asrlar davrining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Arab xalifaligidan mustaqil davlatlarning ajralib chiqishi;
- 1 va ikkinchi Renessansning vujudga kelishi va ularning jahon madaniyatiga ta'siri;
- O'zbek xalqining shakllanishi;
- Chingizxon istilosi;
- Mo'g'ullar zulmiga qarshi xalqimizning ozodlik kurashi;
- Chig'atoy ulusining tashkil topishi va uning inqirozi;
- Amir Temur va Temuriylar saltanatining tashkil topishi va ularning inqirozga uchrashi.

So'nggi o'рта asrlar davrining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Ko'chmanchi o'zbeklar davlatining tashkil topishi va uning O'рта Osiyoni zabt etishi;
- Movarounnahrning qadimiy aholisi o'zbek nomini olishi;
- O'рта Osiyoning uchta bir-biriga yovlashgan davlatlarga ajralib ketishi;
- O'рта Osiyo davlatlarining jahon bozorida uzilib qolishi oqibatida qoloqlikka mahkum bo'lishi;
- Iste'mol ehtiyojlari ishlab chiqarishdan ustun yirik mashinalashgan ishlab chiqarishga ehtiyoj tug'dirmasligi.

O'рта asrlar tarixiga oid manbalar. Inson faoliyati yoki uning ta'siri natijasida yaratilgan barcha ashyolar **tarixiy manbalar** deyiladi. O'рта asrlar tarixiga oid manbalar **moddiy** va **yozma** manbalarga bo'linadi. Moddiy manbalarga o'рта asrlarga oid ashyoviy yodgorliklar, mehnat qurollar, qurol-yarog'lar, tanga chaqalar, kiyim-kechaklar, uy jihozlari va idishlar kiradi. Bu davrga oid yozma manbalar ikki guruhga bo'linadi: **1) rasmiy hujjatlar va 2) tarixiy, mahalliy va biografik asarlar.**

Rasmiy hujjatlarga yorliqlar, farmonlar, vasiyatnomalar, vaqfnomalar, hisob-kitob daftarlar, rahnomalar, rasmiy yozishmalar kiradi.

Tarixiy, mahalliy va biografik asarlarga hukmron sinfning topshirig'i bilan yozilgan bo'lib, ularda podshohlar, xonlar, amirlar, yirik ruhoniylarning hayoti va faoliyati yoritilgan bo'lib, unda xalqning tarixi cheklab o'tilgan.

O'рта asrlar tarixi manbalari bir qator yordamchi sohalarga: **paleografiya, diplomatika, geraldika, sfragistika, epigrafika, numizmatika, metrologiya, xronologiya** va **toponomika** qo'lga kiritgan yutuqlarga tayanadi.

Yerga egalik qilish munosabatlari. Qang' va Kushon podshohlari davridagi yuksalish aholining ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va siyosiy hayotida muhim o'zgarishlarga olib keldi. Dehqonchilikdagi yutuqlar bunda yaqqol namoyon bo'ldi: 1) Shaharlar soni ko'paydi; 2) Shahar — hunarmandchilik, savdo-sotiq va madaniy hayotning markazga aylandi; 3) Suv tegirmoni, chig'ir va charxpalaklar kashf etildi; 4) Sug'orma dehqonchilik maydonlari kengaydi; 5) G'allakorlik, polizchilik, paxtachilik va bog'dorchilik maydonlari kengaydi.

Dehqonchilikdagi bunday o'zgarishlar muhim ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarga olib keladi. Bular quyidagilardan iborat bo'lgan: 1) Qishloqlar nufuzi oshdi; 2) O'troq aholi bilan ko'chmanchi aholi o'rtasida aloqalar rivojlandi; 3) Ko'chmanchi aholining o'troq hayotga o'tishi kuchaydi; 4) Qo'riq va bo'z yerlarni o'zlashtirish jadallashdi; 5) Sarkorlar obro'-e'tibori va ta'siri kuchaydi.

Bularning barchasi dastlabki yer egaligi munosabatlarining shakllanishiga olib keldi. **“Dehqon”** — qishloq hokimi, avvalgi sarkorlar bo'lib, o'zlariga tegishli yer maydonlarini sug'orish tarmoqlarining yuqori qismidan, ayniqsa to'g'on boshi atrofidan ajratib oladilar. Bu yo'l bilan ular suvdan dehqonchilikda bemalol foydalanish, suv taqsimotini nazoratga olib, qishloq aholisi ustidan o'z tazyiqini o'tkazish imkoniyatiga ega bo'lgan. Dehqonlar qadimgi mulkdor tabaqa bag'rida dunyoga kelgan va yanada boyib borayotgan katta yer egalari edi. Dehqonlarning shaharlarda hashamatli qasr va saroylarga, savdo va hunarmandchilik do'kon-u rastalarga, qishloqlarda ekinzor paykallar, ko'shk, qo'rg'on, objuvoz, moyjuvoz va tegirmonlari bo'lardi. Ularning bundan tashqari mol-u jonini qo'riqlaydigan, ichki va tashqi dushmanlardan muhofaza qiladigan harbiy yigitlari — **chokarlari** bo'lgan.

V asrning o'rtasida yerlar mulkdor dehqonlar va koinlar qo'lida to'planib borsada, obikor yerlar asosan qishloq jamoalari tasarrufida bo'lgan.

Yer egaligi munosabatlarning tarkib topishi bilan mamlakatning ijtimoiy hayotida keskin o'zgarishlar sodir bo'ldi. Qishloq jamoalari **mulkdor dehqon** va unga qaram bo'lgan yersiz va erksiz **kadivarlarga**, ya'ni qishloq qo'rg'onida yashovchilarga ajralib ketdi. **Kashovarlarni**, yani erkin ziroatkorlarni qaram **kadivarlarga** aylanish jarayoni kuchaydi. Ayrim katta yerlarga ega bo'lgan dehqonlar o'z viloyatlarida mustaqil hokim bo'lib oladilar va buning oqibatida mamlakat mayda davlatlarga ajralib ketdi.

ILK O'RTA ASR DAVLATLARI

Xorazm davlati. Zaiflashib borayotgan Qang' davlatidan birinchi bo'lib Xorazm ajralib chiqadi. Uni mahalliy **Afrig'iyalar sulolasiga** mansub **xorazmshohlar** idora qila boshlaydi. Xorazm davlatining poytaxti dastlab Tuproqqal'a bo'lgan. 305-yilda xorazmshoh **Afrig'** o'z qarorgohini Kat shahriga ko'chirdi va uning yonida o'ziga Alfir qasri ichida saroy qurdiradi. Xuddi shu paytdan boshlab Afrig'iy podshohlari kumush tangalar zarb qila boshlaydilar.

III asrdan boshlab Kushon podsholigi tanazzulga yuz tutadi. Asta—sekin shaharlar huvillab qoladi. Kuchsizlanib qolgan Kushon podsholigi ko'chmanchi qabilalar hujumiga uchraydi.

Xioniylar davlati. IV asr o'rtalarida Yettisuv va Sharqiy Turkistondan **Grumbat** boshchiligidagi **xiyon** qabilalarining hujumi boshlanadi. 353-yilda ular Sug'dga bostirib kiradilar. Xiyoniylar sosoniylar bilan to'qnash kelib, ularni yengadilar. IV asrning 70-yillarida O'rta Osiyoda 120 yildan oshiqroq hukmronlik qilgan kuchli **xiyoniylar** hukmronligi o'rnatiladi. Sirdaryo bo'ylaridan to Amudaryo havzasigacha cho'zilgan keng maydonda xioniylarning kuchli davlati qaror topadi.

Kidariylar davlati. V asrning 20-yillarida Sirdaryo va Orol bo'ylari orqali Xorazm hamda Amudaryo havzasiga **Kidar** boshchiligidagi kushonlarning avlodlaridan bo'lgan **to'xtarlar** kirib keladi. Ular **kidariylar** nomi bilan ham tilga olinadi. Tez orada **kidariylar** Amudaryo havzasi hamda g'arbiy va janubiy Sug'd yerlarini ishg'ol qilib, **xiyoniylar** davlatining janubiy qismida o'z hukmronligini o'rnatadi. **Balx** shahri **Kidariylar davlatining** paytaxtiga aylantiriladi. V asrning 60-yillariga qadar ular Sosoniy shohlarining Sharqdagi asosiy dushmani bo'lib qolgan. **Kidariylar** bilan **sosoniylar** davlatlari o'rtasidagi chegara **Talikon** yaqinida bo'lgan. 456-yilda sosoniylardan qaqshatqich zarbaga uchragan kidariylar **Eftallar** bilan ham to'qnash kelib O'rta Osiyoni tark etadi va Shimoliy Hindistonda o'rmashib, u yerlarda 75 yil hukmronlik qiladi.

Eftallar davlati. V asrning o'rtalarida eftallar deb atalgan yirik qabilalar birlashmasi O'rta Osiyoga bostirib kiradi. **“Eftal”** degan nom ilk bor “xetal” shaklida V asr arman manbalarida uchraydi. Bu nom aslida **“Eftalon”** deb yuritilgan qabila nomidan olingan. Muarrixlar eftaliylarni asli sak-massaget va xunn qabilalarining birikmasidan kelib chiqqan deb hisoblaydilar. Qabila oqsoqoli **Vaxshunvar** boshliq Eftallar davlati tashkil topadi. Eftallar davlatiga O'rta Osiyodan tashqari Sharqiy Eron, Shimoliy Hindiston va Sharqiy Turkistonning yerlari kirgan. Eftallarning tobora kuchayib borayotgan tajovuzidan xavfsiragan sosoniylar shohi **Peruz** (459-484) ularga qarshi uch marta muvaffaqiyatsiz yurish qiladi. Uning vorislari **Kubod** (488-431) va **Anushervon** (531-579) hukmronlik qilgan davrlarda eftallar bilan munosabatlar yaxshilanadi. Eron uzoq vaqt davomida xiroj to'lab turgan.

563-567-yillari janubdan Eron sosoniylaridan, shimoldan esa Turk xoqonligidan zarbaga uchragan Eftallar davlati barbod bo'ladi. Natijada Eftallar davlati Eron sosoniylari va Turk xoqonligi o'rtasida o'zaro bo'linib, Amudaryoning janubiy qirg'oqlarigacha bo'lgan viloyatlar Eron, uning sohillari bo'ylab Kaspiy dengizigacha cho'zilgan yerlar Turk xoqonligi tasarrufiga o'tadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar. Eftallar davrida yerga egalik munosabatlari shakllanib bordi. Ilgarilari harbiy yurishlardan katta daromad qilib turgan zodagonlar yer ularni doimo ta'minlash manbai bo'lishini anglab olishadi.

Eftallar davlatining aholisining asosiy qismi dehqonchilik bilan mashg'ul bo'lgan, qolgani esa ko'chmanchi chorvachilik hayot tarzini o'z boshidan kechirgan. Eftaliylarning ko'pchiligi mahalliy aholi bilan aralashib, o'troq hayot tarziga o'tgan. Toxariston va Sug'd rivoj topgan dehqonchilik va bog'dorchilik markazi hisoblangan. Qashqadaryo va Zarafshonda g'alla, sholi, Sharqiy Turkiston va O'rta Osiyoda paxta yetishtirishgan. Farg'ona vodiysi arg'umoq otlari bilan mashhur bo'lgan.

Yerlarning asosiy qismi qishloq jamoalarga tegishli bo'lgan. Dehqonlar va ibodatxonalarga tegishli yerlar ham bo'lgan.

Ilk o'rtta asrlarda vatanimizning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayoti

Ibodatxonalariga tegishli yerlar “**vag'nze**” deb yuritilgan. Yaylovlarning asosiy qismi qabila va urug' jamoalari va ularning oqsoqollari-biylar tasarrufida edi.

V asrda eng yirik sug'orish tarmoqlari hisoblangan **Zog'ariq, Bo'zsvu** va **Darg'om** kanallari barpo etiladi. **Chag'oniyon** (Surxondaryo), **Samarqand, Buxoro, Kesh** (Shahrisabz), **Naqshab** (Qarshi) va **Toshkent** atroflari to'la o'zlashtirilib, alohida-alohida dehqonchilik vohalari shakllanadi.

Eftallar ichki va tashqi savdoda dastlab sosoniylarning kumush tangalaridan keng foydalanganlar. Keyinchalik o'zlarining kumush tangalarini zarb qiladilar. **Buxoro, Poykand, Vardona, Naqshab, Samarqand** va **Xorazmda** mahalliy hokimlar tomonidan chiqarilgan chaqa tangalar ichki savdoda keng muomalada bo'lgan.

Eftallar o'z tashqi siyosatlarida kuchli harbiy qo'shinga suyananlar. Uning asosini suvoriylar tashkil qilgan. Eftal suvoriylari gurzi va shamshir bilan qurollangan. Kamondan o'q uzishda mohir mergan bo'lganlar. Eftallarning qonuniy davlati podshoh tomonidan boshqarilgan.

Madaniyati. Eftallar davlatining tashkil topishi mahalliy aholining madaniy hayotiga ham ta'sir qildi. **Xorazm, Buxoro, Naqshabning** ziroatkor yerlari payhon etilib, ko'plab qishloq va shaharlar huvillab qoldi. **Xorazm** aholisining katta qismi **Zarafshon vodiysiga** kelib o'rtnashdi. Ko'chmanchi qabilalarning dasht udumlari va e'tiqodlari o'troq aholining hayotiga kirib bordi. Kulolchilik mahsulotlari odmilashdi va dag'allashdi. Bunday holat ayniqsa **Xorazm, Buxoro** va **Qashqadaryo** vohalarida ko'zga tashlanadi. **Toxariston** va **Sharqiy Sug'da** deyarli sezilmaydi. O'troq hayotning madaniy an'analari dasht udumlari bilan omixtalashib, ilk o'rtta asrlarga xos madaniyat shakllana boshladi. Binokorlik, me'morchilik va tasviriy san'atda bunday o'zgarishlar ko'proq namoyon bo'ldi. **Samarqand, Buxoro, Naqshab** va **Toshkent** dehqonchilik vohalarida baland tagkursi ustiga bino qilingan ko'plab istehkomli qasrlar va qo'rg'onlar qad ko'tardi. Bu davr binokorligi va me'morchiligida ayniqsa qasrlar alohida o'rin tutgan. Saroy va ibodatxona devorlarini rangdor tasvirlar bilan bezash hamon odatiy tusda edi. Bunday tasvirlar **Bolaliktepa qasri** devorlarida topib o'rganilgan.

Eftallarning diniy ta'limoti xilma-xil bo'lgan. Aholi **zardushtiylik, budda, nasoro, moniy, mazdak** va **yahudiy** ta'limotlariga e'tiqod qilganlar. V-VI asrlarda diniy e'tiqod va tasavvurlar bilan bog'liq bo'lgan tasviriy san'at — **koroplastika** — ma'budalarning sopol haykalchalarini yasash va ularga topinish keng yoyiladi. Eftallar xati baqtriya yozuvi asosida paydo bo'ladi. Ularning yozuvi asosan 22 harfdan iborat bo'lib, chapdan o'nga ko'ndalangiga yozilgan.

Bu davrda Xitoy, Hindiston, Eron va Vizantiya bilan iqtisodiy aloqalar kengayib boradi. Eftallar “Buyuk Ipak yo'li”ni o'z nazoratida tutib turishga harakat qilgan. Ipak yo'li savdosida sosoniy savdogarlari bilan raqobatda asosan sug'diylar vositachilik rolini o'ynardi. V asrda O'rtta Osiyolik shishasozlar Xitoy hunarmandlariga rangli shisha va shisha buyumlar yasashni o'rgatadilar. O'rtta Osiyo shishasi rangdorligi, yarqiroqligi va tiniqligi jihatidan Vizantiya shishasidan ustun turgan.

Turk xoqonligi. Olimlarning fikriga ko'ra, eng qadimgi turkiyzabon xalqlar to'g'risidagi ma'lumotlar miloddan avvalgi 1756-yilga tegishli. Turk atamasi **kuchli, baquvvat** degan ma'noni bildiradi. V asrning ikkinchi yarmi va VI asrning birinchi yarmilarida Oltoy va Janubiy Sibirda Ashina (himmatli, mard bo'ri) qabilasining yabg'ulari **Asanshod, Tuu** va **Bumin** (460-553)lar boshchiligida turkiy qabilalarning ittifoqi vujudga keladi. 551-yilda **Bumin** boshchiligida Turk xoqonligi tashkil topadi. Davlat hukmdori xoqon deb yuritilgan. Xoqonlikni markazi Oltoydagi **Utukan** shahri edi. Turklarning g'arbga tomon yurishlarida **Istemi** boshchilik qiladi. Unga “**yabg'u xoqon**” VI asrning 60-yillarida Turk xoqonligi eftalitlar davlatini tor-mor qilib, katta davlatga asos soladi. Turk xoqonlari O'rtta Osiyoni o'zlariga bo'ysundirib, mahalliy hokimlardan har yili belgilangan miqdorda o'lpon olib turgan, ularning ichki ishlariga aralashmagan.

Eftallar davlati yo'q bo'lgach, Eron Amudaryodan to Suriyagacha o'tgan Ipak yo'li ustida nazoratni o'z qo'lida tutib turishga harakat qiladi. Turklarni uning hududi orqali Vizantiya bilan aloqa qilishga yo'l bermaydi. Turklarni aloqani tiklash uchun **Maniakh** boshchiligidagi elchilarni yuborishi natija bermaydi. Turklar Vizantiya bilan harbiy ittifoq tuzib, sosoniylarga zarba berish maqsadida harbiy yurish boshlashga qaror qiladi. 568-569-yillarda Turk xoqonligi Konstantinopolga imperator **Justin II** huzuriga o'z elchilarini yuboradi. Biroq, ko'p o'tmay Vizantiyaning avarlar bilan olib borgan tinchlik aloqalarini turklar ittifoqqa xiyonat deb bilib, 575-576 yillarda turklar Kimmeriy Bosforigacha kirib boradilar. Keyinchalik Vizantiya va xazarlar ko'magida turklar bir necha bor Eronga qarshi qo'shin tortadilar. 588-yilda ular Hirot yaqinida Erondan yengiladilar. Buning oqibatida Turk davlati endi Vizantiya bilan aloqalarni Kaspiy dengizining shimoliy qismidan yangi savdo yo'ldan olib borishga majbur bo'ldi.

VI asrning 70-80-yillarida Enasoyning yuqori oqimidan to Amudaryo bo'ylarigacha, Manchjuriyadan to Kimmeriy Bosforigacha cho'zilgan ulkan maydonda ko'chmanchi chorvadorlarning **Buyuk Turk xoqonligi** tashkil topdi. Turk xoqonligi markazlashgan davlat emas edi. Hukmdorning hokimiyati urug'-aymoq udumlariga tayangan harbiy-ma'muriy boshqaruvga asoslangan edi. Mamlakat chorvador aholi va o'troq aholiga bo'linardi. Ko'chmanchi chorvador aholi “**budun**” yoki “**qora budun**” deb atalgan. Budun o'z navbatida qabilalar ittifoqi birlashmasini tashkil etardi. Jamoani “**xoqon**” va zodagonlar kengashi — qurultoy boshqargan. Xoqonni taxtga o'tkazishda maxsus marosim bo'lgan. Amaldorlar bo'lajak xonni kigizga o'tkazib, quyosh aylanasi bo'ylab 9 marta aylantirganlar va so'ngra otga mindirib bo'yniga ipak mato bog'laganlar. Xoqondan keyingi birinchi shaxs yabg'u (bahodir) bo'lgan. Elning hokimi “**yabg'u**” yoki “**jabg'u**” nomi bilan atalardi. Yabg'u darajasiga faqat xoqon urug'iga qarindosh bo'lganlar ko'tarilardi. Shuning uchun ba'zan u “**yabgu xoqon**” deb ulug'lanardi. Yabg'u boshchiligida bir tuman, ya'ni o'n ming suvoriyni safga tortar edi. Bunday harbiy bo'linmaning tumanboshisi “**shod**” deb yuritilardi.

VI asrda Chirchiq, Zarafshon, Qashqadaryo va Amudaryo havzalarida o'ndan ortiq mayda mahalliy hokimiyatlar

mavjud edi. Turkular ularning ichki ishlariga deyarli aralashmay faqat boju yasoq undirib olish bilan cheklanardilar. Turkular o'troq viloyatlarni boshqarishda Xitoy, Sharqiy Turkiston, Yettisuv va Sug'dning maslahatchilaridan keng foydalanar edilar.

VI asrning 80-yillari oxirlarida bo'ysundirilgan hududlarni mahalliy hokimlar orqali boshqaruv tartibi hamda Vizantiya, Xitoy va Eron bilan doimiy raqobat natijasida Turk xoqonligi ikki mustaqil davlatlarga ajralib ketadi. Ulardan biri mo'g'ulistonda tashkil topgan **Sharqiy turk xoqonligi**, ikkinchisi esa O'rta Osiyo, Jung'oriya va Sharqiy Turkistonning bir qismini o'z ichiga olgan **G'arbiy turk xoqonligi** edi.

G'arbiy turk xoqonligi. G'arbiy turk xoqonligining markazi **Yettisuv** edi. Aholisining asosiy qismi o'troq dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo-sotiq bilan shug'ullanar edi. Sharqiy turk xoqonligining aholisining asosiy qismi ko'chmanchi chorvador edi. G'arbiy turk xoqonligida **To'nyabg'u** davrida (618-630) boshqaruv islohoti o'tkaziladi. Mahalliy hukmdorlarga "yabg'u" unvoni beriladi. Bundan ko'zlangan maqsad ularni xoqonlik ma'muriyati bilan bog'lash va ularning ustidan nazoratni kuchaytirish edi. Natijada mahalliy hukmdorlar xoqonning noibiga aylanadilar. Ular ustidan siyosiy nazoratni kuchaytirib, O'rta Osiyo, Sharqiy Turkiston va Toxaristonning hukmdorlari huzuriga o'z vakillarini — tudunlarni yuboradilar.

Ichki va tashqi savdo-sotiq ishlarida sug'd savdogarlarining mavqei katta edi. VII asrning birinchi yarmida G'arbiy Turk xoqonligi bilan Xitoy o'rtasida iqtisodiy aloqalar ayniqsa gavjumlashdi. Bu davrda Xitoyga 9 marta savdo elchilari yuborildi.

Kashovarzlarning zodagon dehqonlarga qarshi V asrning oxiri — VI asrning boshlarida Eronda **Mazdak**, 585-586-yillarda Buxoroda **Abruy** qo'zg'olonlari bo'lib o'tadi.

Madaniyati. VI-VIII asrlarda O'zbekiston hududida shahar hayoti, moddiy madaniyat va san'atning rivojlanishi davom etadi. Eng asosiysi turli istilolar-u voqealarga qaramasdan, oldingi davr madaniyati bilan uzviylik saqlanib qolgan.

Xoqonlikda Xorazm, Sug'd, oromiy, turk-runiy, urxun-enasoy, ko'k-turk yozuvlari bo'lgan. Sug'd yozuvlari katta hajmda 1932-yilda Panjakent yaqinidagi Mug'qalasidan topilgan edi. Sug'd yozuvi asosida uyg'ur va turk yozuvlari shakllangan. Turk xoqonligi to'g'risida bitiktoshlar ayniqsa qimmatli ma'lumotlar beradi. Qultegin bitiktoshi, Bilga xoqon bitiktoshi, To'n-Yuquq bitiktoshi ana shular jumlasidandir.

VI-VIII asrlarda tasviriy san'at yuksak cho'qqiga ko'tariladi. **Afrosiyob**, **Bolaliktepa** (Surxondaryo), **Varaxsha** (Buxoro)da topilgan devoriy rasmlar bunga yaqqol misol bo'ladi. Rasmlarda turli voqealar katta did va mahorat bilan ishlangan.

Xitoy manbalarining ko'rsatishicha, besh yoshga to'lgan o'g'il bolalar yozuv va hisob ishlariga o'rgatilar edi. Ular balog'at yoshiga yetgach, boshqa mamlakatlarga savdo ishlarini o'rganish uchun yuborilgan.

Yirik kanallar qazilishi, qishloq xo'jalik ishlarining samarali olib borilishi ajdodlarimizning har tomonlama keng bilimga ega ekanligidan dalolat beradi.

VI-VIII asrlarda O'rta Osiyoda zardushtiylik, budda, nasoro, moniy, qam (shaman) kabi bir necha dinlar mavjud bo'lsa-da, aholining ko'pchiligi otashparastlar edi. Xorazm, Sug'd va Choch viloyatlarida otashparastlik keng tarqalgan edi.

MAHALLIY HOKIMLIK LARNING TASHKIL TOPISHI

Mahalliy hokimliklar. V-VII asrlarda yer egaligi munosabatlar rivoj topib, siyosiy jihatdan zaiflashuvi oqibatida 15 dan ortiq mustaqil davlatlarga bo'linib ketadi. Bunday davlatlarning eng yirigi **Sug'd**, **Toxariston**, **Xorazm**, **Choch** va **Iloq**, **Farg'ona** edi. V-VII asrlarda bu davlatlar avval eftallarga, keyin esa Turk xoqonligiga bo'ysundirilgan bo'lsa-da, ularning ichki ishlariga bu davlatlar aralashmagan. Markaziy hokimiyatga boj to'lab turish bilan ular o'z mustaqilliklarini saqlab qoladilar.

Sug'd. Sug'd Zarafshon va Qashqadaryo vodiylarida joylashgan. Uning tarkibida **Samarqand**, **Buxoro**, **Kesh** va **Naqshab** mulklari birlashgan edi. Bu mulklarning har biri o'z hokimiga va harbiy chokarlariga ega edi. Ularning ko'pchiligi Samarqand ixshidiga siyosiy jihatdan tobe bo'lsa-da, ammo **Buxoro**, **Kesh** va **Naqshablar** deyarli mustaqil edi. Sug'dda dehqonchilik, bog'dorchilik, ayniqsa uzumchilik rivoj topgandi. Bu yerning histori qo'ylari va tulporlari juda mashhur edi. Hunarmandchilikning to'qimachilik, kulolchilik, ko'ncilik, chilangarlik, taqachilik, najjorlik, qurolsozlik va zargarlik yuqori darajada rivojlangan edi.

Toxariston. Toxariston Surxondaryo viloyati, Janubiy Tojikiston va Shimoliy Afg'oniston hududlarida joylashgan bo'lib, 27 tog' va tog' oldi viloyatlarini birlashtirgan edi. Ular ichida **Xuttalon**, **Shuman**, **Qabodiyon**, **Shug'non** va **Vaxon** viloyatlari eng kuchli va nufuzli edi. Poytaxti **Balx** shahri bo'lgan. Toxaristonning ilk o'rta asr mahalliy hokimliklari hali yagona davlatga birlashib markazlashmagan edi. Toxariston aholisi budda diniga e'tiqod qilgan. O'zining 25 harfli yozuviga ega bo'lgan. Aholining asosiy qismi o'troq dehqonchilik bilan shug'ullangan. Toxaristonda ayniqsa qurolsozlik yuksalgan. Chokarlari kamon, gurzi, cho'qmor, xanjar va shamshir bilan qurollanardi. Toxaristonda shishasozlik va to'qimachilik ancha rivoj topgan.

Farg'ona. Farg'ona mahalliy hokimligi Farg'ona vodiysida joylashgan bo'lib, poytaxti **Koson** va **Axsikat** shaharlari bo'lgan. Farg'ona hukmdorlari "ixshid" deb atalgan. Farg'ona dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik xo'jaliklari va ichki, tashqi savdo rivoj topgan mustahkam iqtisodiy poydevorli o'lka edi. Qo'shni mamlakatlarga bo'yoq, rangli

Ilk oʻrta asrlarda vatanimizning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayoti

shisha buyumlar va dori-darmonlar chiqarilgan. Qurama va Qoramozor togʻlari yonbagʻirlarida qadimdan yilqichilik bilan shugʻullanilgan. Bu yerda koʻpaytirilgan tulpor otlarning dongʻi jahonga taralgan. Aholisi budda diniga sigʻinishgan.

Choch va Iloq. Choch va Iloq Chirchiq va Ohangaron vodiylarida joylashgan edi. Chochning poytaxti **Chochkat** shahri, Iloqning poytaxti **Tunkat** edi. Chochning hukmdori “**tudun**”, Iloqniki esa “**dehqon**” deb yuritilgan. Choch va Iloqda dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik, konchilik, ichki va tashqi savdo rivoj topgan. Oltin va kumushlarni kovlab olishda ayniqsa Iloq Oʻrta Sharqda mashhur boʻlgan. Choch tudunlari old tomoniga mulkdorning surati, orqasiga gajak dumli bars yoki qoplon tasviri, baʼzan sulolaviy ayri tamgʻa tushirilgan chaqa-tangalar zarb etganlar. Ayrim tanga pullar orasida podshoh bilan yonma-yon turgan malika tasviri tushirilgan pullar uchraydi. Sugʻd tili rasmiy til edi. VIII asrda Choch va Iloq birlashib yagona davlatga aylanadi.

Boshqaruv maʼmuriyati. Mahalliy hokimliklarda boshqaruv maʼmuriyatining asosiy vazifasi fuqarolardan boj, soliq va yasoqlarni oʻz vaqtida yigʻib olish, jamoat ishlariga ularni safarbar etishdan iborat boʻlgan. Kirim-chiqimlar aniq va ravshan qayd etilib, hujjatlashtirilgan. Ularga barmoq bosilib, hatto muhr bilan tasdiqlab qoʻyilgan.

VI-VII ASRLARDA MADANIY HAYOT

Yozuv. Bu davrda Sugʻd, Xorazm va Toxariston aholisining alohida-alohida yozuvlari boʻlgan. Qadimgi oromiy yozuvi asosida **sugʻd** va **xorazm** yozuvlari vujudga kelgan edi. Baxtar yozuvi asosida esa **toxar yozuvi** shakllangan edi. Xat, hujjat va ayrim axborotlar kabi maktubotlar asosan charm, yogʻoch, sopolga va qogʻozning bahosi nihoyatda baland boʻlganligidan kamdan-kam hollarda qogʻozga bitilardi. Ayrim bitiklar esa podsho saroylari va ibodatxona devorlariga ham yozilardi. Ular orasida elchilik maktublari, xoʻjalik kirim va chiqimlari, yuridik shartnomalar, astronomik hujjat, tarixiy yodnomalar hamda diniy aqidalar bitilgan nodir qoʻlyozma topilmalar bor. Bizning zamonimizgacha saqlanib qolgan Sugʻd yozuvlari Panjikent yaqinidagi **Qalʼai Mugʻda**, Sharqiy Turkistondagi **Turfan** shahri yaqinida, Samarqandning qadimiy xarobasi **Afrosiyobda** qayd etilgan. Ularda Sugʻdning siyosiy tarixi, huquq va qonunlari, iqtisodiy va diniy eʼtiqodlari xususida muhim maʼlumotlar keltirilgan.

Sugʻdda oʻgʻil bolalar besh yoshga toʻlgach, yozuv va hisobga oʻrgatilar, soʻngra ular 20 yoshga kirganlarida savdo ishlarini oʻrganish uchun oʻzga mamlakatlarga joʻnatilar edi. Sugʻd xati asosida uygʻur va turk yozuvlari shakllangan. Uygʻur yozuvidan esa oʻz navbatida keyinchalik moʻgʻul va manjur xatlari paydo boʻlgan. Sugʻdiylarning kattagina guruhi doimo turk xoqonlarining qarorgohida yashagan. Ularning ayrimlari saroy aʼyonlari va maʼmurlari qatoridan oʻrin egallab, maslahatchi, elchi, xat va savodga oʻrgatuvchi ustoz vazifasini bajarganlar.

Shuningdek, **koʻk turk xati** ham qoʻllanilgan. Turklarning bu yozuvi biri ikkinchisiga tutashib ketadigan 38—40 harflardan iborat edi. U tosh va yogʻochlarga oʻyib yozishga nihoyatda qulay edi. Qadimgi **koʻk turk bitiklari (Kultegin va Bilga xoqon bitiklari)** Oltoy va Sharqiy Turkistondan tashqari, Yettisuv, Fargʻona va Zarafshon vodiylaridan topilib, oʻrganilgan. Ular qabr toshlari, sopol va metall buyumlar, yogʻoch hamda tanga pullarga bitilgan.

Diniy eʼtiqodlar. VI—VII asrlarda Oʻrta Osiyoda **zardushtiylik, buddaviylik, xristianlik, moniylik** va **qam (shomoniylilik)** kabi bir nechta mahalliy dinlar mavjud boʻlgan. Aholining koʻpchiligi zardushtiylik diniga eʼtiqod qilgan.

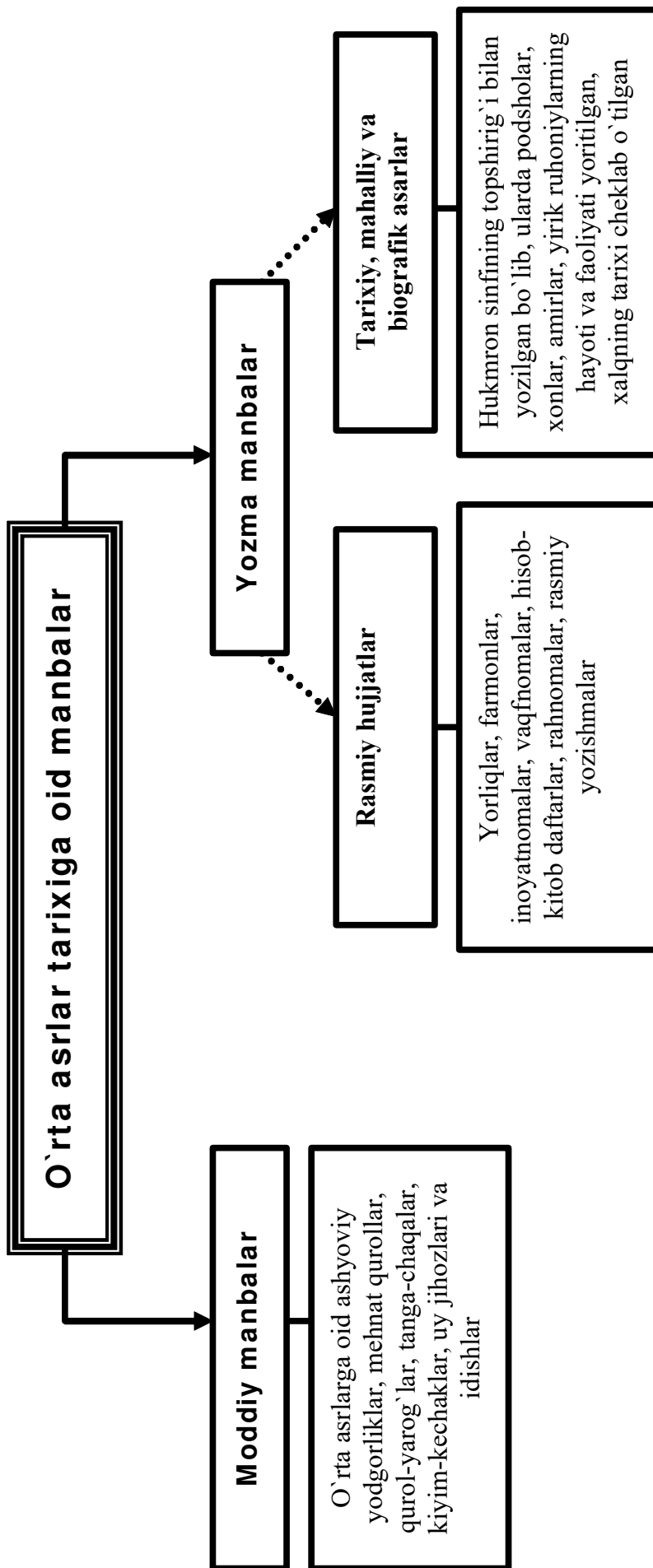
Samarqand viloyatining Urgut tumani Sugʻddagina emas, balki butun Oʻrta Osiyoda **nestorianlik** markazlaridan hisoblanardi. Ilk oʻrta asrlarda Oʻrta Osiyo xalqlarining mafkuraviy hayotida **moniy** dini ham ancha chuqur ildiz otgan edi. Moniy dini taʼlimoti boʻyicha olamning ibtidosi ikki qarama-qarshi yaratuvchi — yorugʻlik va ezgulik hamda zulmat va yovuzlikdan iboratdir. Ibodat, roʻza, sadaqa moniy dinining arkoni hisoblangan.

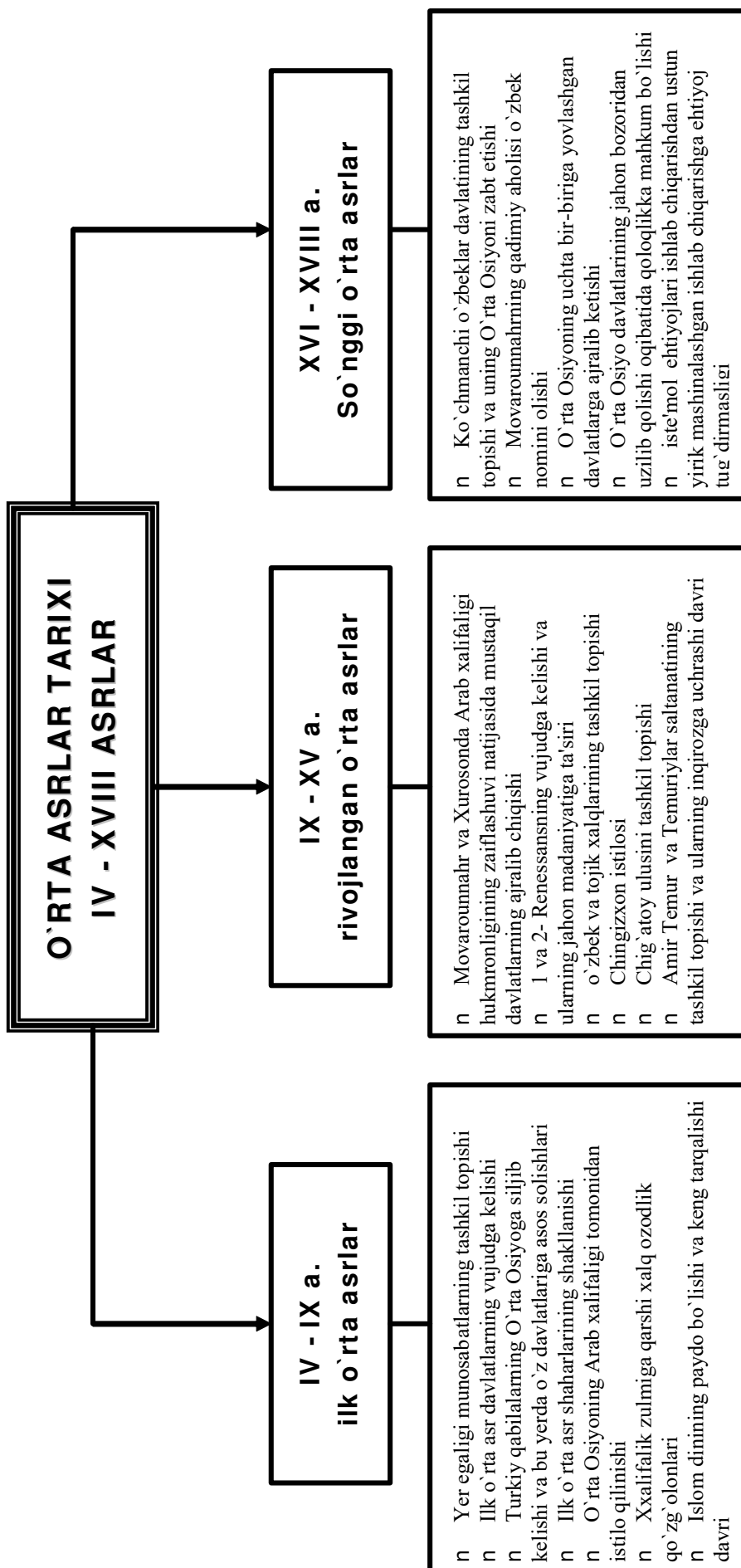
Turk xoqonligining chorvador aholisi qadimdan **shomoniylilik** diniga sigʻinib kelgan. Bu din jon va ruhlarga, otabobolar ruhiga sigʻinish eʼtiqodini tarbiyalagan. Qadimgi turklar oʻz dinini “**qam**” deb yuritganlar. Chunki ularda “**shomon**” degan soʻz boʻlmagan. Bu din koinotni yoʻqlikdan bor qilgan Koʻk Tangriga eʼtiqod qiluvchi yakka xudolik dini hisoblanadi. Chorvador koʻchmanchi aholi Tangriga bagʻishlangan marosimlar oʻtkazib, qurbonliklar qilishgan. Masalan, Koʻk Tangri sharafiga qurbonlik uchun qora qashqa ot soʻyilgan.

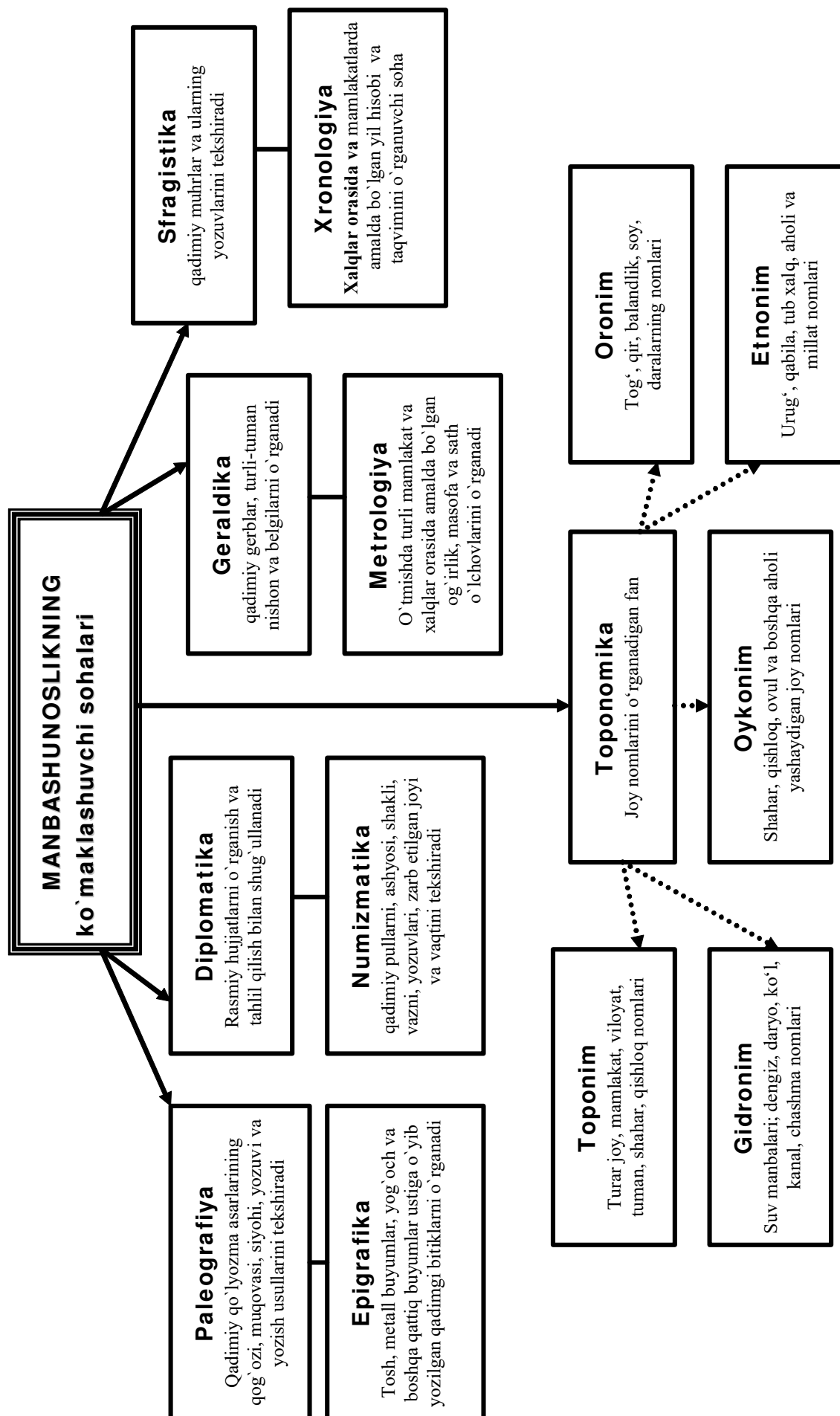
Sanʼat. Tasviriy sanʼatning rassomlik va haykaltaroshlik kabi bir qator tarmoqlari ravnaq topadi. Ular oʻz davrida sodir boʻlgan oʻzgarishlardan dalolat beradi. Surxon vohasida Bolaliktepa va Zarafshon vodiysida **Panjikent, Varaxsha** va **Afrosiyob**, Fargʻona vodiysida **Quva** xarobalarida hamda boshqa yodgorliklardan topib oʻrganilgan devoriy suratlar, haykallar va ganchkori naqshlar oʻsha zamonning yuksak sanʼat asarlaridan hisoblanadi. Devoriy tasvirlar oʻsha zamonning oʻta murakkab hayoti, din-u eʼtiqodi va tashqi mamlakatlar bilan olib borilgan aloqalardan hikoya qiluvchi manba hamdir. Haykaltaroshlik rivojiga ayniqsa budda dini kuchli taʼsir koʻrsatgan. Fargʻona vodiysida Quvadan hamda Qoʻrgʻontepa yaqinida **Ajinatepadan** buddaning bahaybat haykallari topilib, oʻrganildi. Ajinatepadan topilgan budda haykalining boʻyi 12 metrga boradi.

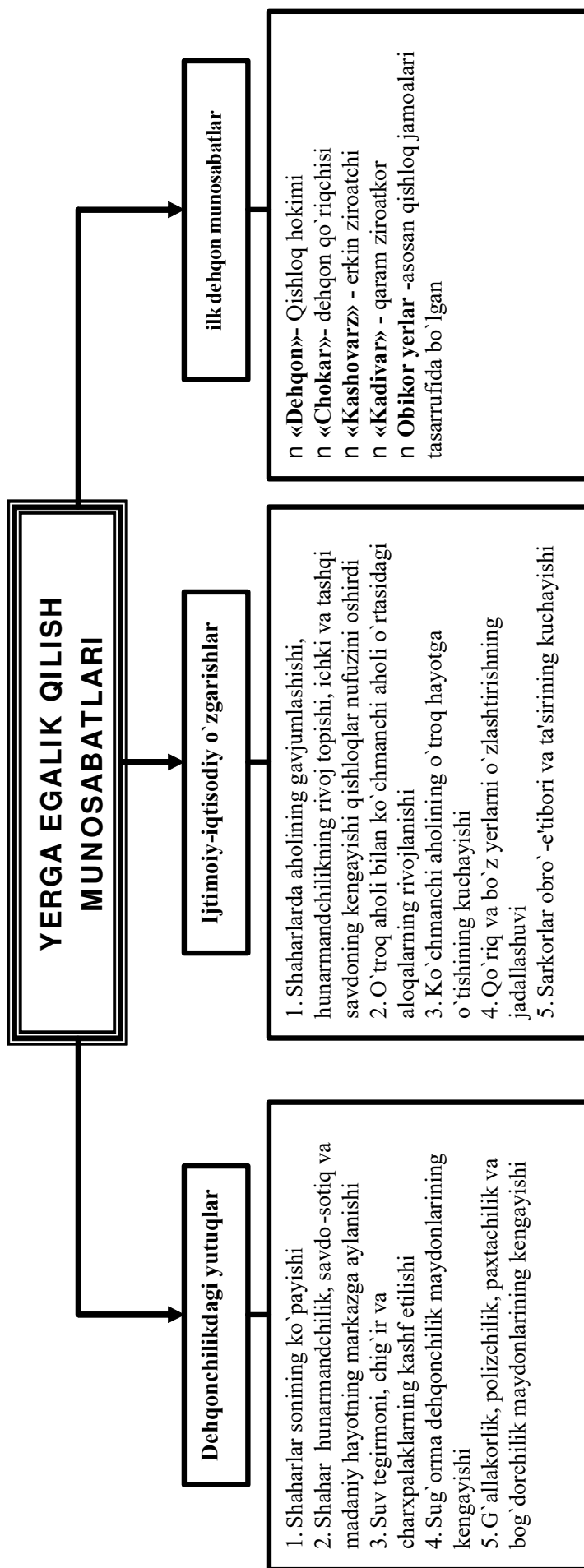
Bu davrda badiiy yogʻoch oʻymakorligi sanʼati ham yuqori darajada turgan. Ilk oʻrta asr ganchkorligi sanʼatining nodir yodgorligi namunalari Varaxsha topilmalari orqali tadqiq etildi. Turli xil geometrik shakllar, mevali daraxt va oʻsimliklarning oʻymakor naqshlari, ov manzarasi Buxoro hukmdorlarining Varaxshadagi qarorgohining hashamatli saroy devorlarini bezab turgan.

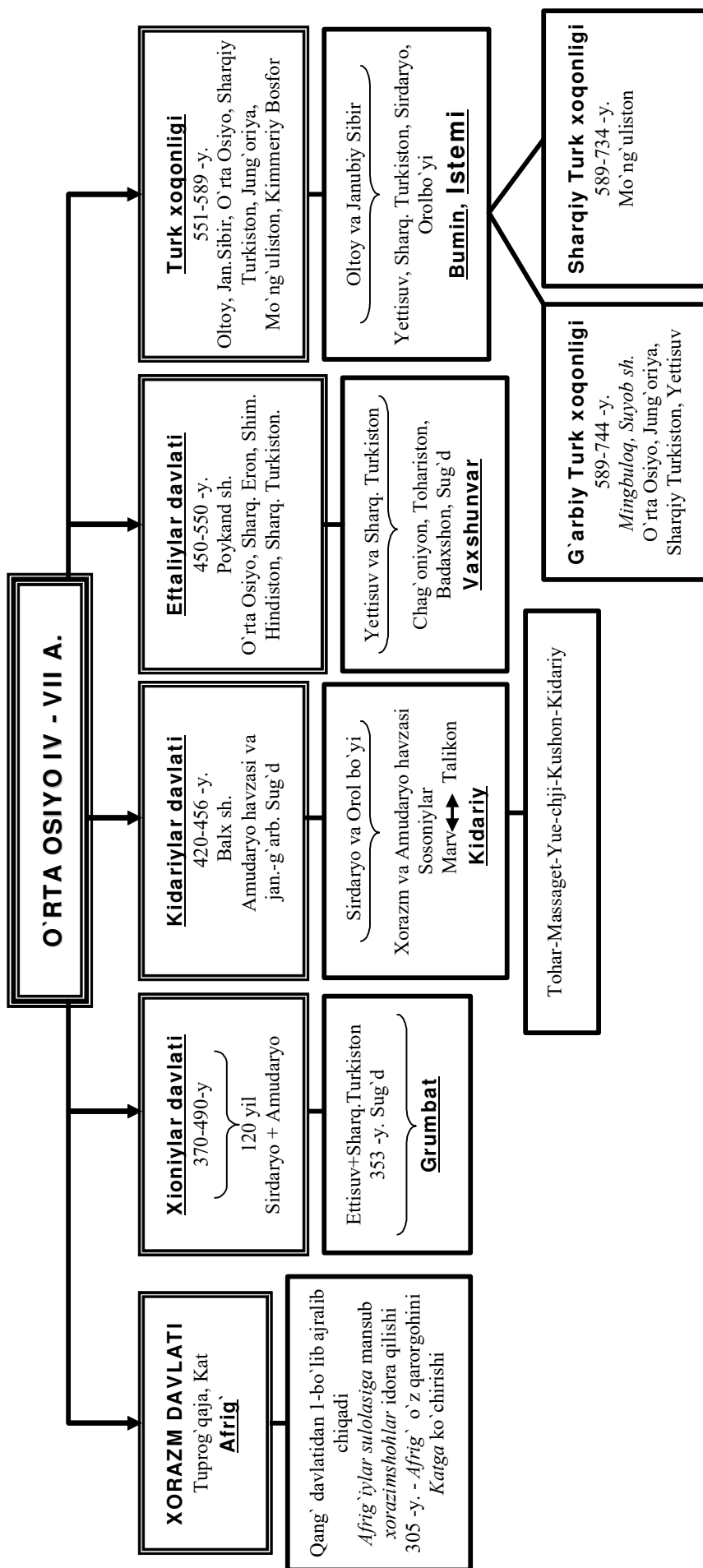
Musiqa sanʼati. Oʻrta Osiyoda musiqa, raqs, qoʻshiqchilik, qiziqchilik va dorbozlik kabi sanʼatning turli sohaları ham rivojlangan edi. Bu davrda sanʼat sohasida Buxoro qiziqchilari, Samarqand naychilari, Toshkent oʻyinchi yigit va raqqosa qizlari bilan shuhrat topgan edi. Choch oʻyinchi yigitlari ijro etgan mashhur “Choch raqsi” yoki doira chertmasiga imo bilan yelka uchirib tushadigan oʻynoqi “**Doira raqsi**” Xitoy aʼyonlarini maftun etib, ularni hayratga solgan edi. Birgina Buxoro shahrida usta hunarmandlar tomonidan oʻn turdagi cholgʻu asboblari yasalgan.

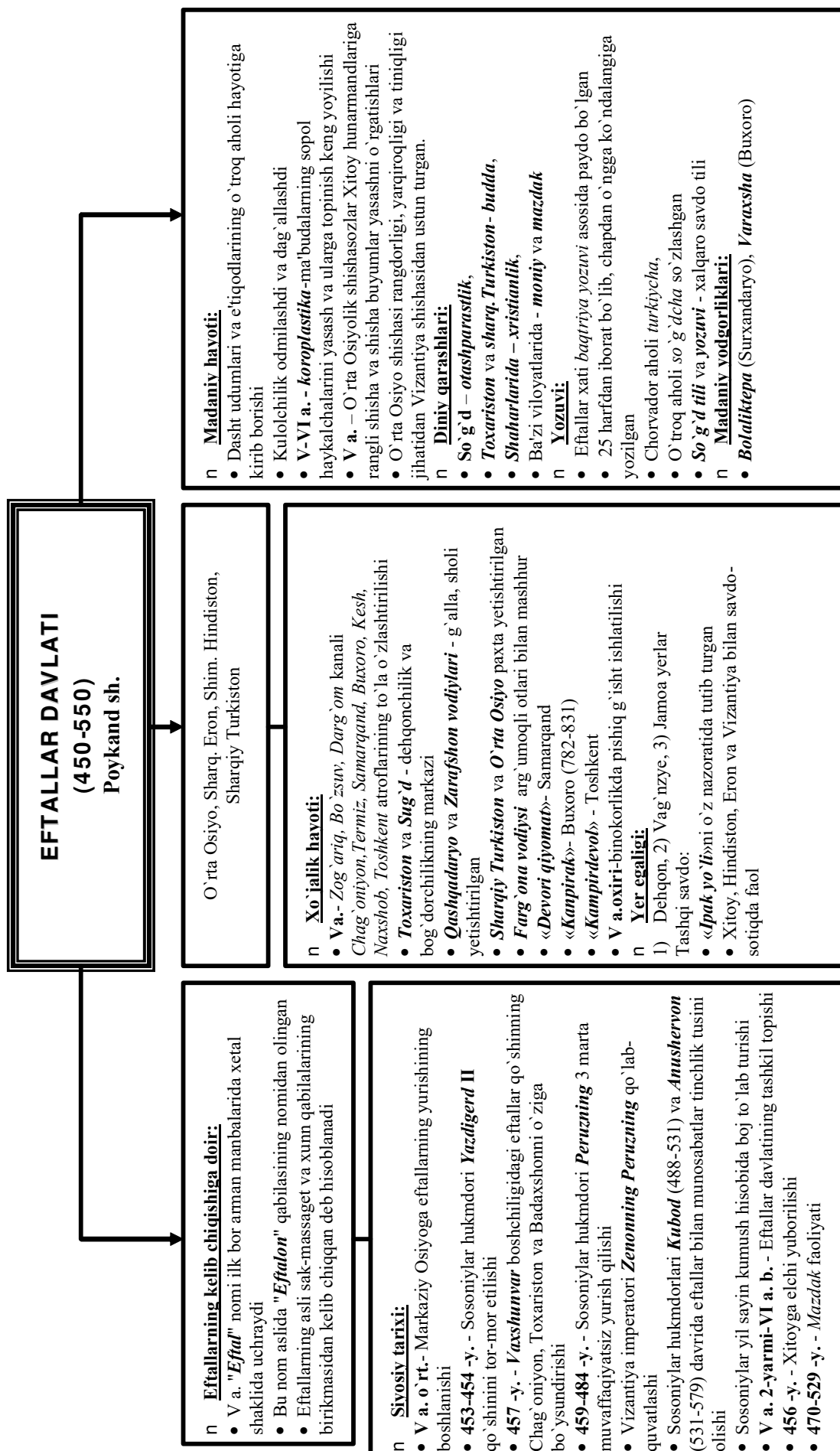

TURK XOQONLIGI (551-744) markazi - Oltoy

G'ARBIY TURK XOQONLIGI (589-744)

Mingbuloq, Suyob sh.

O'rtasiyo, Jung'oriya, Shar. Turkiston, Yettisuv

n Siyosiy tarixi:

- 618-630 -y.- *Tunyabg'u* davrida boshqaruv ishohatining o'tkazilishi
- 657-659 -y.- Xitoyning Yettisuvga bostirib kirishi
- 659-690 -y.- Xoqonlikning Xitoyga qaramligi
- 690 -y.- Xoqonlikning mustaqillikka erishuvi
- 705-744 -y.- Arablarning bosqini tufayli xoqonlik siyosiy hokimiyatining tugatilishi

n Yozuvi:

- *Qal'ai Mug', Turfan, Afrosiyob* - so'g'd yozuvini topilishi,
 - So'g'd yozuvidan uyg'ur, turk yozuvlari kelib chiqqan
 - *Ranij xati* 38-40 harfdan iborat
 - Qadim turk manbalari *runik* yoki *ko'kturk bitiklari* deb yuritiladi
 - **XVII a.** - Sibir, Mo'ng'uliston, Oltoy va O'rtasiyodan *runik bitiklari* topilgan
 - *To'nyuquq, Qutegin, Bilga xoqon* va *Ongin bitiklari* Mo'ng'ulistondan topilgan.
- n Diniy e'tiqod:
- *zardushthy, budda, nasora, moniy, qam*

Oltoy, Jan.Sibir, O'rtasiyo, Sharqiy Turkiston, Jung'oriya, Mo'ng'uliston, Kimmeriy Bosfor

n Siyosiy tarixi:

- **V a. 2-yarmi-VI a 1-yarmi** - *Ashina* qabilasining yabg'ulari *Asanshod, Tuu* va *Buminlar* boshch. turkiy qabilalarining ittifoqini vujudga kelishi
- **VI a. 2-yarmi** - *Bumin* boshch ittifoqning telye qabilasini o'ziga bo'ysundirishi
- 551 -y.- *Bumin* hoqon deb e'lon qilinishi.
- 555 -y.- Sharq. Turkiston, Sirdaryo, Orol bo'yi, Xorazmning egallanishi
- 558 -y.- Yoyiq va Itil bo'ylarining bosib olinishi.
- 563 -y.- Chirchiq, Samarqand, Kesh, Naqshob, Buxoroning egallanishi.
- 563 -y.- Vizantiyaga *Estil* boshch. elchilikning tashrifi
- 568-569 -y. - *Maniux* boshch. elchilarning Vizantiyaga borishi
- 585-586 -y.- *Abruy* boshch. qo'zg'olonning bo'lib o'tishi
- *Sheri Kishvar* boshch. qo'shin tomonidan qo'zg'olonning bostilishi
- 588 -y.- Vizantiya bilan birlashgan kuchlarning Erondan yengilishi
- **VI a. 80-y. oxirlari**- - Turk xoqonligining ikki qismga ajralib ketishi

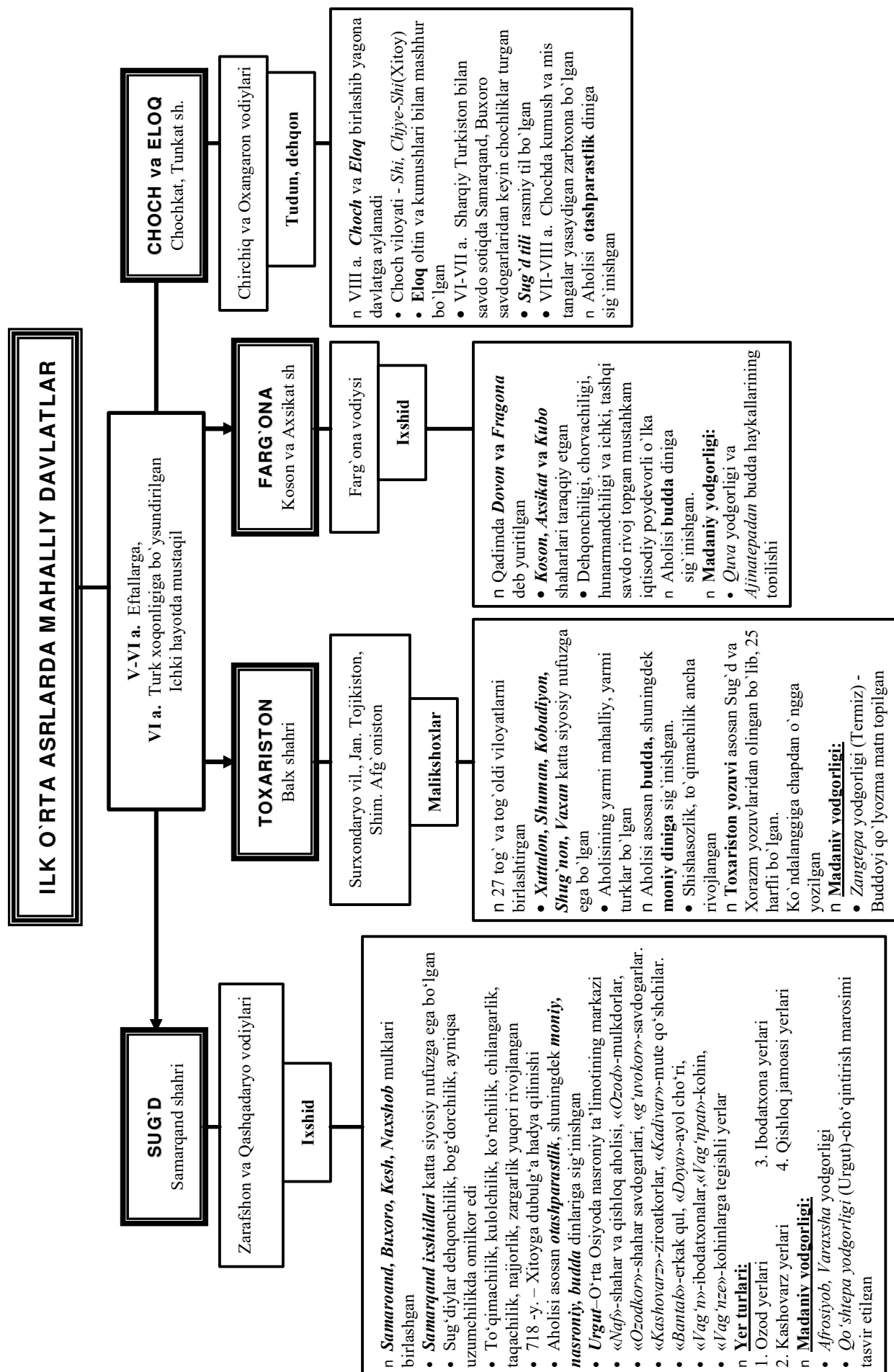
SHARQIY TURK XOQONLIGI (589-734)

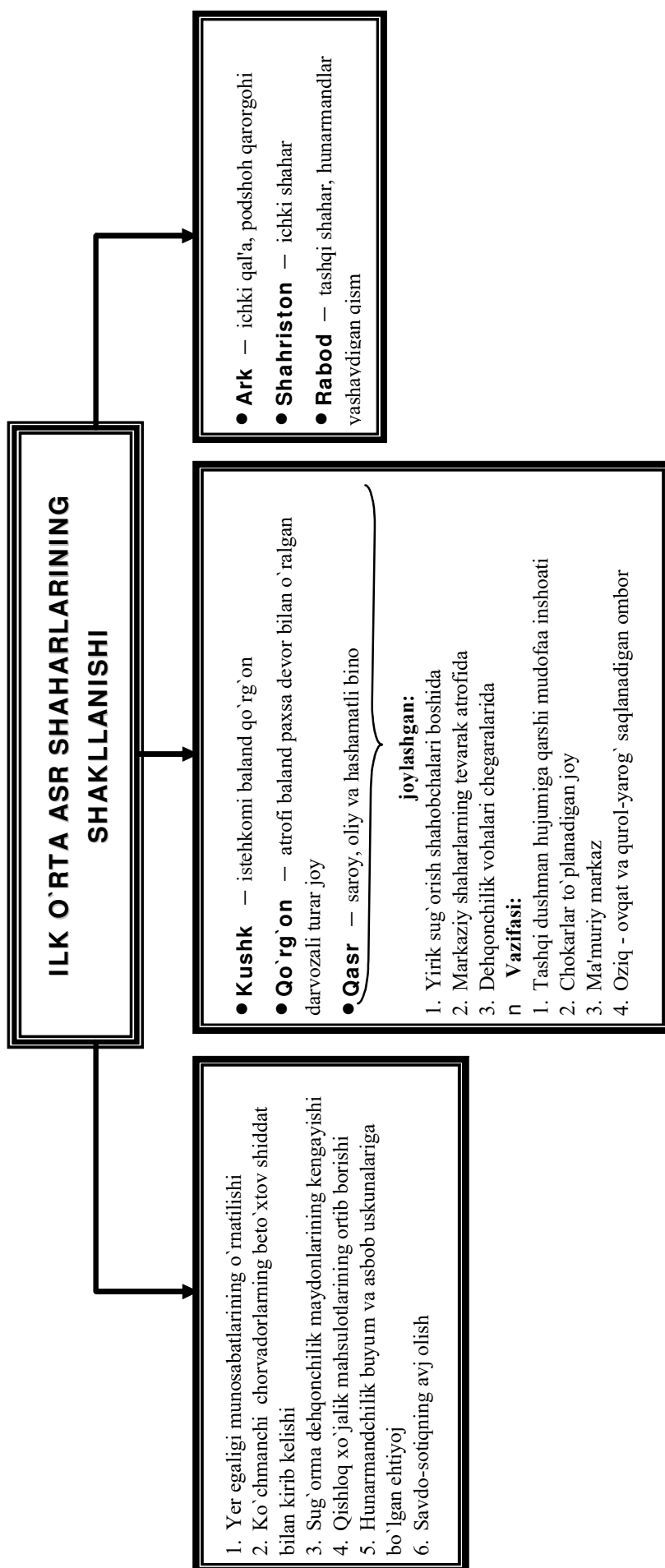
Mo'ng'uliston

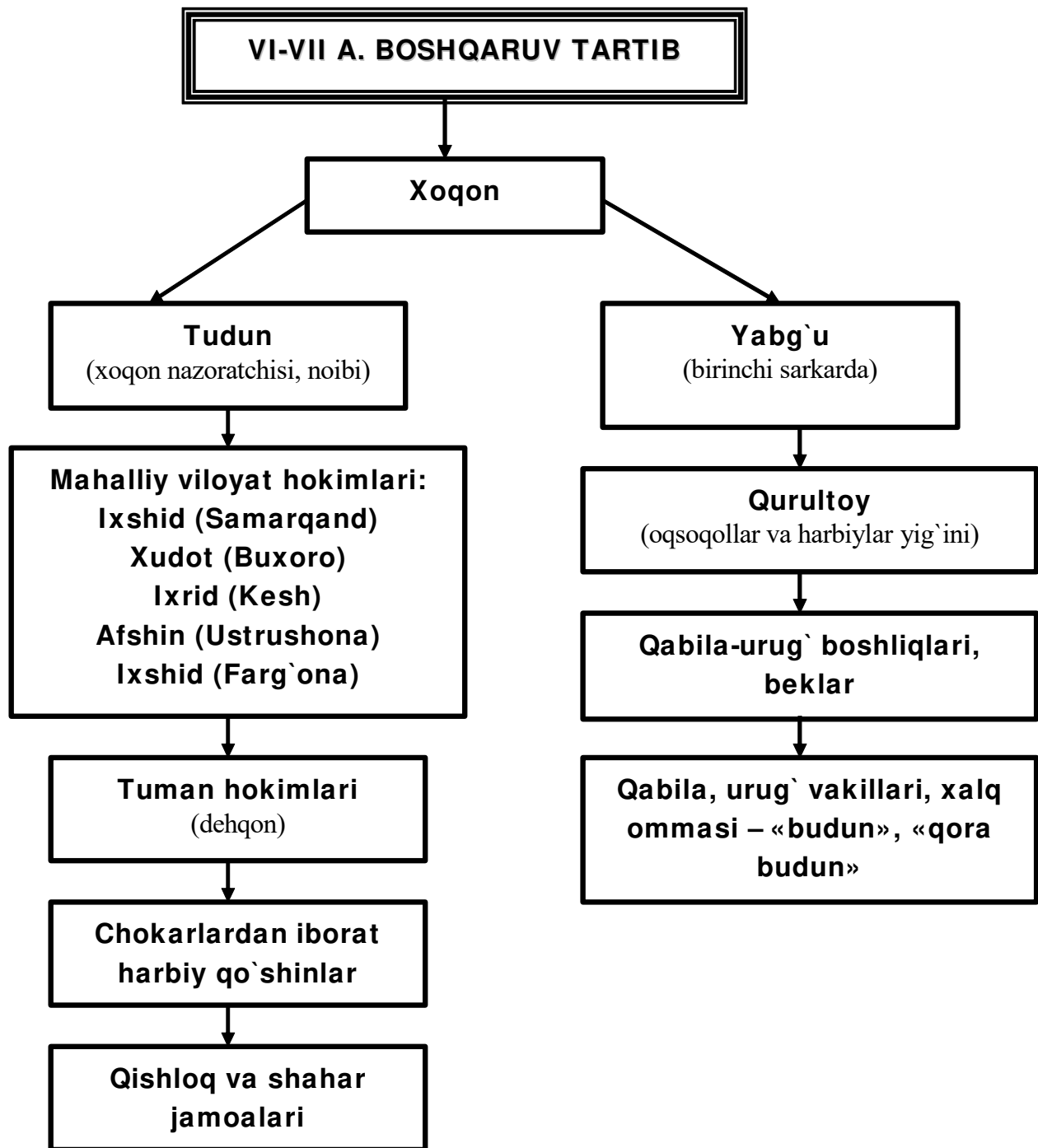
n Siyosiy tarixi:

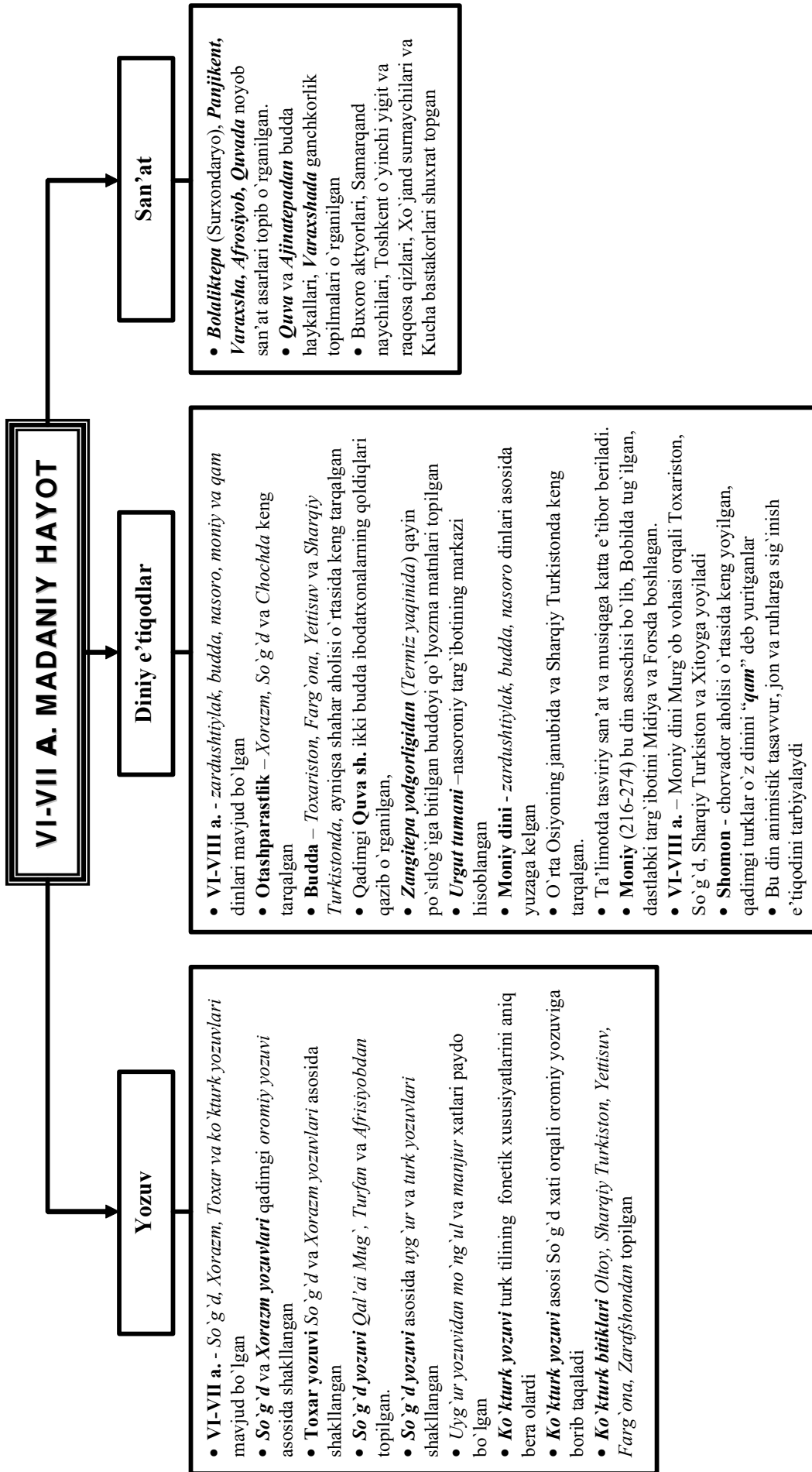
- 609-619 -y. - Xoqon *Shibi* davrida Suy imperiyasi bilan urishib o'z mustaqilligini saqlab qoladi
- 620-630 -y. - Xoqon *Xelu* davrida Xitoyga 67 marta hujum qilishi
- 630 -y. - Xitoydan yengilib, unga tobye bo'lib qolishi
- 681 -y. - Xoqon *Qutlug'* boshch. qo'zg'olon oqibatida mustaqillikni qo'lga kiritilishi
- 691-716 -y. - Xoqon *Kopog'on* davrida arablardan yengilishi
- 734 -y. - Xoqon *Bilgye* vafoidan so'ng boshlangan o'zaro urush natijasida davlatning mayda bo'laklarga bo'linib ketishi

Ilk o'rtta asrlarda vatanimizning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayoti

Lituz.com

**To'liq qismini
Shu tugmani
bosish orqali
sotib oling!**